

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โลกปัจจุบันนี้เป็นโลกแห่งโลกาภิวัตน์ กระแสสังคมมีการเสพข่าวสารต่างๆ ผ่านทางเครือข่ายไร้สายเป็นที่แพร่หลายไปในทุกระดับ ไม่เว้นแม้กระทั่งเด็กเล็ก ซึ่งพ่อแม่ผู้ปกครองเองก็ให้ความสำคัญ ส่งเสริมให้ลูกได้เรียนรู้ หรือเข้าถึงเครื่องมือสื่อสารอิเล็กทรอนิกส์ทั้งหลาย ตั้งแต่ยังไม่เตี๋ยสา จนมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของบุคคลในสังคม การเสพข่าวสารที่ส่งผ่านทางโซเชียลมีเดียเหล่านี้ เด็กที่ยังอ่อนต่อโลกไม่สามารถแยกแยะได้เลยว่าข่าวไหนเป็นจริง ข่าวไหนเป็นเท็จ ดังปรากฏในบทความเรื่อง “โซเชียลมีเดียกับสังคมไทย”^๑ ซึ่งได้กล่าวถึงอิทธิพลของสื่อโซเชียลมีเดียที่มีบทบาทมากในชีวิตของคนรุ่นใหม่ในสังคมไทย มีทั้งเรื่องที่ดีและไม่ดี ซึ่งบางครั้งถูกนำเสนอออกไปโดยไม่ผ่านการคัดกรอง จึงส่งผลกระทบที่รุนแรงและรวดเร็ว ด้วยการใช้งานที่ง่าย เข้าถึงกลุ่มได้รวดเร็ว และมีการแสดงความคิดเห็นไปมาที่หลากหลาย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สื่อสังคมออนไลน์ได้รับความนิยมมากขึ้น ดังจะเห็นได้จาก ๓๐ ภาพสะท้อนวิถีชีวิตภายใต้สังคมปัจจุบัน^๒ ทำให้คิดว่าเรากำลังหลงลืมอะไรบางอย่างไป ภาพสะท้อนดังกล่าว ถ้าจะกล่าวถึงในด้านดีมีประโยชน์ ก็คือทำให้สามารถสืบค้นหาความรู้มาใช้ได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว แต่หากจะกล่าวในแง่ลบ จะเห็นได้ว่าทุกคำพูดที่สื่อออกมาในโลกออนไลน์จะสร้างความเคียดแค้น ชิงชัง แบ่งพรรคแบ่งฝ่าย ทำให้แตกแยก ความรักสามัคคีในสังคม

ด้วยเหตุนี้ จึงมีบุคคลบางกลุ่มที่มีความต้องการค้นหาความสงบทางใจ เพื่อหลีกเลี่ยงจากความวุ่นวายที่ได้รับจากการเสพข่าวจากสื่อต่างๆ โดยพยายามหาเวลาช่วงหนึ่งของชีวิตให้เข้าไปสู่สถานที่ที่สามารถให้ความสงบแก่จิตใจตนเองได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ยากเลย เพราะประชากรมากกว่าร้อยละเก้าสิบในสังคมไทยเป็นชาวพุทธ และพระพุทธศาสนาในประเทศไทยได้รับความไว้วางใจจากคณะสงฆ์และผู้นำชาวพุทธจาก ๔๑ ประเทศ ที่มาร่วมประชุมชาวพุทธนานาชาติ ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ โดยมีมติร่วมกัน “ให้จัดพิธีเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาโลกในประเทศไทยต่อไป” โดยให้

^๑ ไทยรัฐฉบับพิมพ์, โซเชียลมีเดีย กับสังคมไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/content/493094>, [๑๖ เม.ย. ๒๕๕๘].

^๒ เหมียวเลเซอร์, ๓๐ ภาพสะท้อนวิถีชีวิตภายใต้สังคมปัจจุบันทำให้คิดว่าเรากำลังหลงลืมอะไรบางอย่างไป, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.catdumb.com/today-society-cartoon-290/> [๑๖ พ.ย.๒๕๖๐].

พุทธมณฑลเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาโลก และให้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นผู้ประสานงาน^๓

ด้วยเหตุนี้ จึงมีผู้เลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาจากทั่วโลก ได้เดินทางเข้ามาเพื่อศึกษาหลักคำสอนที่ชาวพุทธพึงประพฤติปฏิบัติตามอยู่ในสองด้าน ได้แก่ ด้านปริยัติ คือการศึกษาหลักธรรม คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนในด้านการปฏิบัติ เป็นการนำเอาหลักธรรมที่ได้เรียนรู้แล้วนำไปปฏิบัติธรรม^๔ จนพบเห็นสภาวะที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงของบุคลิภาพ^๕ จำเพาะของตน

บุคคลในสมัยพุทธกาลนั้นไม่ต่างอะไรกับบุคคลในยุคปัจจุบัน โดยส่วนมากผู้คนในยุคสมัยนั้นมักจะเป็นผู้ที่ตั้งใจเข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนา เพื่อให้พ้นจากความทุกข์ และแสวงหาความสงบสุขให้แก่จิตใจที่เร่าร้อนและวุ่นวาย ส่วนมากล้วนมีลักษณะออกมาทางความโลภ ความโกรธ และความหลง ดังปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา กรณีตัวอย่างของภิกษุณีอุลลันทาทิที่เคยเป็นภรรยาของพราหมณ์ เมื่อพราหมณ์ผู้เป็นสามีได้ตายไปเกิดเป็นพญาหงส์ที่มีขนเป็นทองคำล้วน หงส์นั้นบินมาสลัดขนทองคำให้แก่ภิกษุณีอุลลันทาทิและธิดาคนละขน ต่อมาภิกษุณีอุลลันทาทิคิดว่า “หงส์ตัวนี้สลัดขนให้เราเพียงคนละขนเท่านั้น” จึงจับพญาหงส์ถอนขนทองคำจนหมดสิ้น เมื่อขนที่งอกขึ้นมาใหม่กลับกลายเป็นขนธรรมดาสีขาว ขนทองคำที่หงส์เคยสลัดทิ้งให้ก็เสื่อมไปกลับกลายเป็นขนสีขาวไปด้วยอำนาจแห่งความโลภนั่นเอง^๖ บุคลิภาพลักษณะที่แสดงออกทางด้านความโกรธ (โทสเจตสิก) เช่น องคุลิมาลเป็นคนจิตใจโหดเหี้ยม โดยการฆ่าคนแล้วตัดเอาหัวนั้นไว้มีรอยเป็นพวงมาลัยสวมไว้ที่คอ ทำให้เกิดความเดือดร้อนไปทั่ว^๗ หรือบุคลิภาพที่แสดงออกในลักษณะของความไม่รู้ (โมหเจตสิก) ของนางปฏาจารา ซึ่งเป็นธิดาของเศรษฐีผู้มีสมบัติถึง ๔๐ โกฏิ มีอายุ ๑๖ ปี รูปร่าง อยู่บนชั้น ๗ ของปราสาทในกรุงสาวัตถี แต่เธอก็ยังหลงรัก และแอบคบหาสมาคมกับคนรับใช้คนหนึ่งของตน^๘

พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบบุคคลทั้งหลายเป็นดอกบัวสี่เหล้านั้น สามารถเข้าใจได้ว่า พระองค์ทรงสังเคราะห์บุคคลโดยอาศัยอาการที่ยังมีสังขตธรรม^๙ คือการปรุงแต่งจิตในระหว่างได้รับ

^๓ กระจุกดอกทศกุ่ม, วันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากลของสหประชาชาติ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://highlight.kapook.com/view/23220>, [๒๓ พ.ค. ๒๕๕๘].

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้าที่ ๗๐.

^๕ พระโสภิตกิตติธาดา, พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๔๘๑.

^๖ วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๗๙๓/๑๒๘.

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๗/๔๒๑.

^๘ ชุ.ช.อ. (ไทย) ๔๑/๑/๒/๑๘/๔๘๙.

^๙ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๒.

อารมณ์ต่างๆ ที่ไหลมากระทบปรากฏกับจิตทางทวารทั้งหก อันมีตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ที่เป็นเหตุปัจจัยปรุงแต่งจิตที่เสพอารมณ์อย่างไม่มีสติ ย่อมทำให้จิตเป็นโรคร้าย^{๑๐} พระพุทธองค์ทรงมีพระเมตตากรุณาเสมือนกับแพทย์ที่รู้สมุฏฐานของโรค เป็นผู้เชี่ยวชาญที่สามารถบอกด้วยา^{๑๑} และใช้วิธีบำบัดโรคทางจิตที่เหมาะสมแน่นอนอย่างไม่มีใครเสมอเหมือนได้ เช่น การรักษานางปฐาจารา ครั้งที่นางประสบเหตุวิฤตในชีวิตอย่างรุนแรงจนกระทั่งกลายเป็นผู้เสียสติไป พระองค์ทรงเรียกสตินางให้กลับมาดังเดิม จนกระทั่งนางสามารถพัฒนาตนกลายเป็นพระภิกษุณีอรหันต์ไปได้ในที่สุด ทั้งนี้เพราะทรงจัดจ่ายยาอันตรงต่อการบำบัดโรคเพื่อรักษาให้หายได้อย่างแน่นอนยิ่งกว่าจิตแพทย์ทั่วไป ดังปรากฏเนื้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า “เราจักแสดงยาสารอกันเป็นของพระอรียะที่ใช้ได้ผลแน่นอน ย่อมให้พ้นจากโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสได้”^{๑๒}

พระพุทธองค์ทรงตรวจด้วยพุทธจักขุ^{๑๓} ทรงทราบจิตของพระจุฬปันภกด้วยพระญาณแล้ว จึงเสด็จมาแก้อารมณ์ โดยให้กำหนดอารมณ์ที่ตรงกับบุคลิกภาพของพระจุฬปันภก ท่านจึงสามารถปฏิบัติธรรมจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ได้ เพราะพระพุทธองค์ทรงใช้พุทธจักขุ^{๑๔} เป็นเครื่องมือตรวจดูผู้มีกิเลสเจตสิกมากหรือน้อย มีอินทรีย์แก่กล้าหรืออ่อน มีอาการดีหรือทราม จะเป็นผู้ที่แนะนำให้รู้ ได้ง่ายหรือยากด้วยธรรมหมวดใดนั้น แสดงว่าพระพุทธองค์ทรงมีการคัดกรองบุคลิกภาพของผู้มาฟังธรรมก่อนแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์เป็นประจำเสมอ ดังนั้น ในยุคสมัยนี้จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่ผู้ปฏิบัติธรรมควรได้รับการประเมินเจตสิกปัจจัยเชิงทำนายบุคลิกภาพก่อนเข้าอบรมปฏิบัติธรรม และรับอารมณ์กรรมฐานที่ถูกต้องกับบุคลิกภาพของตน โดยวิธีเดินตามรอยพระพุทธองค์ เพราะยังไม่พบหลักฐานที่บ่งชี้ถึงการรักษาโรคจิตของพระพุทธองค์แล้วเกิดข้อผิดพลาด หรือแม้ประเด็นในการแนะนำเกี่ยวกับการกำหนดอารมณ์ในการปฏิบัติธรรมที่ผิดสภาวะเลย จึงเป็นเรื่องน่าเสียดายอย่างยิ่งต่อการเสด็จดับขันธปรินิพพานขององค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ทรงจากไปพร้อมทั้งการรักษาโรคจิตที่แม่นยำและไร้ความผิดพลาดนั้นไปด้วย

ในเมื่อวัฏจักรยังคงหมุนไปตามกาลอย่างไม่หยุดยั้ง ชีวิตก็ยังมีเกิด แก่ เจ็บ และตายอยู่ ดังนั้น แบบประเมินเจตสิกปัจจัยที่มีความแม่นยำด้วยวิธีอย่างอื่นน่าจะมียู่ จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า ในประวัติศาสตร์แห่งมวลมนุษยชาติ ได้มีการสร้างแบบวัดวัตถุสิ่งของต่างๆ ไว้ใช้เป็นเครื่องมือช่วยจำแนกเปรียบเทียบหาความแตกต่างระหว่างกันและกันทั้งด้านมวลสาร ด้านน้ำหนัก ด้านความ

^{๑๐} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๑๗., ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๔๘/๒๖๘.

^{๑๑} วิมพา. (ไทย) ๕/๔๕๐/๒๒๒.

^{๑๒} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๐๙/๒๕๓.

^{๑๓} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๑/๕๕.

^{๑๔} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๖/๔๓๐.

เข้มข้น แม้กระทั่งทางด้านขนาดของวัตถุที่มีลักษณะความยาวสั้น ความหนาบาง มนุษย์จึงสามารถเห็นความต่างกันของวัตถุเหล่านั้นได้อย่างชัดเจน เช่น เหล็กแท่งโน้นหนากว่าทองแดงแท่งนี้สามเท่า พระอาทิตย์มีแสงสว่างเข้มกว่าดาวฤกษ์ที่อยู่ห่างไกลไปหลายร้อยปีแสง แม่น้ำคงคายาวกว่าแม่น้ำโขง กระจกแผ่นนี้หนากว่ากระจกแผ่นนั้น จนปรากฏเป็นการพัฒนาเครื่องมือเข้าถึงมาตราซึ่งดวงวัดตามภูมิภาคของโลกขึ้น ซึ่งเป็นเครื่องมือแบบวัดเฉพาะการใช้วัตถุที่เป็นรูปธรรมเท่านั้น ส่วนด้านนามธรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาวะจิต แนวคิด การตัดสินใจ การจดจำ ซึ่งเป็นลักษณะจำเพาะเจาะจงบุคลิกภาพเฉพาะบุคคล อันสามารถแยกความแตกต่างให้ออกจากกันได้อย่างชัดเจน

ด้านวิทยาศาสตร์แขนงจิตวิทยาที่เกิดขึ้นภายหลัง จึงได้โอกาสนำองค์ความรู้จากอดีตมาพัฒนาเป็นเครื่องมือสอบวัดบุคลิกภาพเข้าประกอบการรักษาด้านจิตบำบัดจนสามารถคัดกรองผู้เข้ารับการรักษา ก่อนส่งต่อไปรักษาตามอาการของโรค ก่อเกิดเป็นผลสำเร็จทางบวกด้านการรักษา ด้วยเหตุนี้จึงเป็นจุดเด่น และข้อดีของวิทยาการจิตวิทยาสมัยใหม่ประกอบด้วยนักจิตพฤติกรรมนิยมได้นำทฤษฎีการทดสอบทดลอง (acquire) การเปลี่ยนรูป (transform) การแสดงแทน (represent) การเก็บข้อมูล (store) และการนำความรู้กลับมาใช้ (retrieve knowledge) รวมทั้งความรู้ในสิ่งเร้าและการตอบสนอง อันมีรากฐานมาจากการตรวจสอบกับจิตภายใน เช่น การวิจัยการแก้ปัญหา ทักษะคิด การตัดสินใจ โดยเป็นลักษณะของการรายงานปากเปล่าที่สัมภาษณ์จากแบบวัดของผู้รับการทดสอบทดลอง เคยมีนักจิตวิทยาให้การปรึกษาได้นำแบบวัดเขาวนปัญญา มาผสมผสานปรับใช้กับการให้การปรึกษา ในรูปแบบการเดินทางอย่างพร้อมเพรียง และกลมกลืนร่วมไปกับคู่สนทนาของตน โดยอาศัยหลักการเข้าประกอบเป็นธรรมสมานัตตตาของพระพุทธศาสนา^{๑๕} ซึ่งเป็นการพัฒนาการเข้ากับทฤษฎีการรักษาสุขภาพจิตตามหลักพระพุทธศาสนาที่เคยปรากฏมาแล้วในอดีตจนถึงปัจจุบัน อันมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นปฐมบรมครูแห่งการปฏิบัติธรรมนั้น จากการที่ผู้ตอบคำถามเพื่อใช้เครื่องมือแบบประเมินภายในจิตก่อน แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์อย่างมีระบบเป็นระเบียบมีทฤษฎีรองรับ การวิจัยที่ปรากฏอย่างชัดเจน จึงเป็นสิ่งที่น่ายอมรับและเชื่อถือได้

ดังปรากฏให้เห็นถึงความพยายามของนักวิจัยเชิงพุทธ ที่ได้รวบรวมองค์ความรู้ในการเจริญมหาสติปัฏฐานสูตรและความรู้ที่ว่าด้วยเรื่องของจริต ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอรุณกถา เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์และจัดการพัฒนาสร้างเครื่องมือจำแนกจริต เพื่อให้ชาวพุทธสามารถประเมินทราบจริตของตนเอง และสามารถเลือกสติปัฏฐานในหมวดที่เหมาะสมกับจริต อีกทั้งสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของตนในยุคปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงมีแนวความคิดที่จะพัฒนาแบบประเมินเจตสิกปัจจัยเชิงทำนายบุคลิกภาพของผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำหรับเจ้าหน้าที่ของศูนย์ปฏิบัติธรรมต่างๆ

^{๑๕} รศ.ดร.โสรัจ โปธิแก้ว, รักนี้ไม่มีเงื่อนไข, (บทความเตรียมลงในหนังสือ “บรรพตนี้มีแต่รัก”) [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/notes/256882317687595/>, [๓ ตุลาคม ๒๕๕๔].

ใช้คัดกรองบุคลิกภาพของผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อส่งต่อไปยังวิปัสสนาจารย์ได้วินิจฉัยแนะนำอารมณ์ให้กับผู้ปฏิบัติธรรมได้นำไปกำหนดเป็นอารมณ์กรรมฐานเฉพาะตนๆ และอำนวยความสะดวกอีกทั้งความปลอดภัยต่อผู้ปฏิบัติธรรม ที่ไม่มีองค์ความรู้ด้านธรรม หรือเคยปฏิบัติธรรมมาก่อน ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติธรรมเข้าถึงความสุขสงบได้เร็วขึ้นตามวัตถุประสงค์ของผู้ปฏิบัติธรรม เพราะอารมณ์ที่ถูกต้องเหมาะสมตรงกับบุคลิกภาพของตน จะเป็นการแสดงถึงศักยภาพในการพัฒนาเครื่องมือแบบประเมินบุคลิกภาพ และเป็นการยกระดับมาตรฐานการปฏิบัติธรรมต่อไป

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะวิจัยเรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาแบบประเมินเจตสิกปัจจัยเชิงทำนายบุคลิกภาพของผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อให้ทราบว่าแนวคิดด้านองค์ประกอบของเจตสิกปัจจัยมีอะไรบ้าง เจตสิกปัจจัยที่จะไปพัฒนาให้เกิดการทำนายบุคลิกภาพเป็นอะไรบ้าง สมาการโมเดลโครงสร้างเจตสิกปัจจัยเป็นอย่างไร เพื่อใช้เป็นแบบประเมินบุคลิกภาพที่มีรูปแบบมาตรฐานสำหรับการปฏิบัติธรรม และเป็นการเกื้อกูลต่อผู้ปฏิบัติธรรม ก่อให้เกิดประโยชน์โดยตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้สำหรับการพัฒนาผู้ปฏิบัติธรรม เป็นผลให้การปฏิบัติธรรมเจริญก้าวหน้าได้เร็วขึ้นยิ่งขึ้นต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาองค์ประกอบของเจตสิกปัจจัยที่พัฒนาเป็นจริตเชิงทำนายบุคลิกภาพ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการสร้างสมาการโมเดลโครงสร้าง
- ๑.๒.๓ เพื่อทดสอบความสอดคล้องของโมเดลแบบประเมินเจตสิกปัจจัยเชิงทำนายบุคลิกภาพของผู้ปฏิบัติธรรม

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ องค์ประกอบของเจตสิกปัจจัยมีอะไรบ้าง
- ๑.๓.๒ เจตสิกปัจจัยที่จะไปพัฒนาให้เกิดการทำนายบุคลิกภาพเป็นอะไรบ้าง
- ๑.๓.๓ สมาการโมเดลโครงสร้างเจตสิกปัจจัยเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methods Research) เพื่อศึกษาองค์ประกอบของเจตสิกปัจจัยที่พัฒนาเป็นจริตในบริบทของพุทธจิตวิทยาบูรณาเข้ากับจิตวิทยาบุคลิกภาพ โดยผู้วิจัยใช้การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับตัวแปรของเจตสิกที่พัฒนาเป็นจริตก่อน จากนั้น จึงนำข้อมูลที่ได้มาพัฒนาสำหรับกำหนดเป็นองค์ประกอบและนิยามเชิงปฏิบัติการ เพื่อพัฒนาและตรวจสอบคุณภาพของแบบประเมิน เรื่อง การสร้างแบบประเมินเจตสิกปัจจัยเชิงทำนายบุคลิกภาพของผู้ปฏิบัติธรรม ด้วยวิธีการวิจัยเชิงปริมาณต่อไป ทั้งนี้

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเรื่ององค์ประกอบของเจตสิกปัจจัยที่พัฒนาเป็นจริตจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา พร้อมทั้งข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ เอกสาร วารสาร และงานวิจัย บทความทางวิชาการ หนังสือ ตำรา บันทึกจากสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบของเจตสิก^{๑๖}ที่พัฒนาเป็นจริต จากนั้น ผู้วิจัยจึงศึกษาข้อมูลเชิงประจักษ์โดยใช้แบบสอบถาม เพื่อศึกษาสภาวะ ลักษณะ และองค์ประกอบของเจตสิกปัจจัยที่พัฒนาเป็นจริต ต่อมาจึงได้ศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อพัฒนาแบบประเมินเจตสิกปัจจัยเชิงทำนายบุคลิกภาพของผู้ปฏิบัติธรรม นำมาตรวจสอบคุณภาพแบบประเมิน และพัฒนาเกณฑ์ปกติของแบบประเมินที่พัฒนาขึ้น โดยมีขอบเขตการวิจัยดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลที่ประกอบด้วยเจตสิกปัจจัยในคัมภีร์ วิชาการตามหลักพุทธศาสนา เถรวาทและทฤษฎีจิตวิทยาที่ครอบคลุมถึงจริตที่แสดงด้วยบุคลิกภาพเป็น ๖ หมวด ได้แก่ ๑) หมวดโลกเจตสิก ๒) หมวดโทสเจตสิก ๓) หมวดโมหเจตสิก ๔) หมวดปัญญาเจตสิก ๕) หมวดศรัทธาเจตสิก ๖) หมวดวิตกเจตสิก ที่เกี่ยวกับเจตสิกปัจจัยที่พัฒนาเป็นจริตเชิงทำนายบุคลิกภาพ ที่เกี่ยวกับหลักการและวิธีการสร้างแบบประเมินเจตสิกปัจจัย ที่เกี่ยวกับแบบประเมินเจตสิกปัจจัยเชิงทำนายบุคลิกภาพของผู้ปฏิบัติธรรม

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่และประชากร

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่และประชากรกลุ่มตัวอย่าง เพื่อสะท้อนถึงการพัฒนาแบบประเมินเชิงทำนายบุคลิกภาพของผู้ปฏิบัติธรรมเป็นประชากรกลุ่มทดสอบ จำนวน ๒๗๖ ท่าน จำนวน ๔ แห่ง ดังนี้

๑. คณะแพทยศาสตร์ และคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ถนนสุเทพ ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นประชากรกลุ่ม จำนวน ๓๓ ท่าน

๒. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นประชากรกลุ่ม จำนวน ๒๐๓ ท่าน

๓. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส จังหวัดนครปฐม เลขที่ ๑๐๘/๕ ตำบลหอมเกร็ด อำเภอสามปราน จังหวัดนครปฐม เป็นประชากรกลุ่ม จำนวน ๑๖ ท่าน

๔. วัดธรรมโฆชน์ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นประชากรกลุ่ม จำนวน ๒๔ ท่าน

^{๑๖} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๙๐๗ - ๙๑๓/๔๘๙.

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยได้จำแนกผู้ให้ข้อมูลออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มเจ้าสำนัก พระวิปัสสนาจารย์ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับสำนักปฏิบัติธรรม

๑) พระราชสิทธิมุนี วิ.,ดร. (บุญชิต ญาณสวโร)

ผู้อำนวยการสถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) พระครูภาวนาวีรานุสิฐ วิ.,ดร.

ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพิชยญาติการาม วรวิหาร

๓) พระภาวนาธรรมาภิรัช (สุพันธ์ อาจิณฺณสโร)

เจ้าอาวาสวัดไร่เปิง (ตโปทาราม)

เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเชียงใหม่ แห่งที่ ๒

๔) พระครูวิลาศกาญจนธรรม, ดร. (เล็ก สุธมมปญโญ)

เจ้าอาวาสวัดท่าขนุน อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

๕) พระครูปลัดสัมพิพัฒนธรรมมาจารย์ (นิรันดร์ อภิปัญโญ)

วัดพิชยญาติการาม วรวิหาร

๖) พระมหาเพื่อน กิตติโสภโณ, ดร.

อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มจร.

๗) พระมหาบุรณะ ชาตเมธ, ดร.

ผู้เชี่ยวชาญด้านคัมภีร์ เจ้าอาวาสวัดฉิมทายกาวาส ณ องค์การพุทธศาสนิก

สัมพันธ์แห่งโลก ภายในอุทยานเบญจสิริ

๘) พระสมุห์วัลลภ วลฺลโภ

เจ้าอาวาสวัดไทรม้าเหนือ ต.ไทรม้า อ.เมือง จ.นนทบุรี

๙) องอนตสรภัญ (ปรีชา เกียนกือ)

เจ้าอาวาสวัดอนัมนิกายเฉลิมชนม์พรรษา กาล

ต.ดอนมะนาว อ.สองพี่น้อง จ.สุพรรณบุรี

๑๐) ดร.ณัฏวง วุฒิสารทรัพย์

วิทยาการประจำยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์

๒. กลุ่มนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา

๑) ดร.สง่า รัตนสวัสดิ์

๒) ดร.อำนาจ บัวศิริ

อดีตผู้อำนวยการสำนักเลขาธิการ มหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนา
แห่งชาติ

๓) ดร.อดุลย์ คนแรง

อาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มจร.

๔) นางสาววาสนา วงศ์ขันทอง

พยาบาลชำนาญการพิเศษ คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๕) นางสาวพุลศรี พงศ์สมานบุตร

อดีตนักวิชาการควบคุมโรค ๗ สำนักงานควบคุมโรคติดต่อเขต ๑๐ เชียงใหม่
กรมควบคุมโรคติดต่อ กระทรวงสาธารณสุข

๓. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญทางด้านจิตวิทยา

๑) ผศ.ดร.ประยูร สุขะใจ

อาจารย์ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มจร.

๒) ผศ.ดร.เรียงชัย หมั่นชนะ

ผู้ทรงคุณวุฒิประจำภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มจร.

๓) ดร.สมโภช ศรีวิจิตรวรกุล

อาจารย์ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา
คณะมนุษยศาสตร์ มจร.

๔. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญทางด้านโปรแกรมสำเร็จรูปด้านสถิติ

๑) ดร.สุขุม มูลเมือง

อาจารย์พิเศษ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา
คณะมนุษยศาสตร์ มจร.

๒) อาจารย์วุฒิชัย อัดถาพงศ์

อาจารย์พิเศษวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศทางวิปัสสนาภาวนา
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิปัสสนาภาวนา
วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส มจร. จังหวัดนครปฐม

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านตัวแปร

งานวิจัยฉบับนี้ประกอบด้วยตัวแปร ๓ ตัวแปร

๑. ตัวแปรต้น ได้แก่ กระทั่ง^{๑๗}คำถามจำนวน ๘๔ ข้อ

๒. ตัวแปรตาม ได้แก่ หมวดคำถาม ๖ หมวด

๓. ตัวแปรแฝง ได้แก่ จริต ๖ จริต บุคลิกภาพ ๖ ลักษณะ

^{๑๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๘, พิมพ์ครั้งที่ ๕,
(กรุงเทพมหานคร: บ.อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๓๑.

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยได้กำหนดเวลาลงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลนำมาวิเคราะห์เชิงสถิติ ในช่วงระหว่างเดือน มิถุนายน ถึงสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ เป็นระยะเวลา ๓ เดือน โดยการใช้แบบสอบถาม

๑.๕ สมมติฐานการวิจัย

๑.๕.๑ ถ้ามีแบบประเมินเจตสิกปัจจัยเชิงทำนายบุคลิกภาพของผู้ปฏิบัติธรรม ที่สามารถคัดกรองบุคลิกภาพที่จะบ่งบอกถึงอารมณ์กรรมฐาน ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรมเฉพาะบุคคลนั้นๆ ได้ชัดเจนก็จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติธรรมได้

๑.๕.๒ ถ้านำข้อดีของหลักการจิตวิทยาสมัยใหม่ นำมาบูรณาการผนวกเข้ากับการสร้างแบบประเมินเจตสิกปัจจัยเชิงทำนายบุคลิกภาพของผู้ปฏิบัติธรรม ส่งผลดีมากกว่าผลเสียในการสูญเสียต้องแสวงหาอารมณ์ที่ถูกต้องกับบุคลิกภาพของตน

๑.๕.๓ ถ้ามีระบบมาตรวัดที่เป็นแบบประเมินเจตสิกปัจจัยเชิงทำนายบุคลิกภาพของผู้ปฏิบัติธรรม อันได้ผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญในระดับต่างๆ แล้วนำแบบประเมินนั้นเข้าโปรแกรมวิเคราะห์ทางสถิติ เพื่อวัดค่าความเป็นไปได้ของบุคคลหนึ่งๆ โดยใช้สถิติหาค่าความเที่ยงตรง (Validity) ค่าความเหมาะสมเชิงเนื้อหา IOC (Index of Item Objective Congruence) ที่เกิดจากผลรวมคะแนนความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญและจำนวนผู้เชี่ยวชาญทั้งหมดตรวจสอบข้อมูลความถูกต้องของกระบวนการทางสถิติ ในส่วนของค่าเฉลี่ยเบี่ยงเบนมาตรฐานและความคลาดเคลื่อนมาตรฐานในแต่ละตัวแปรใน ๓ หัวข้อคือ ๑) การวิเคราะห์กรณีเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของประชากรกลุ่มตัวอย่างกับหรือค่าคงที่ในทางทฤษฎี ๒) การทดสอบสมมติฐานของกลุ่มตัวอย่าง ๒ กลุ่มที่เป็นอิสระจากกัน ๓) การทดสอบสมมติฐานของกลุ่มตัวอย่าง ๒ กลุ่มที่มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ประมาณการแล้ว จึงจะยอมรับแบบประเมินเจตสิกปัจจัยได้

๑.๖ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๖.๑ เจตสิกปัจจัย หมายถึง ลักษณะของจิตอุปาทาน^{๑๘} ที่มีองค์ประกอบด้วย ๑) หมวดโลกเจตสิก ทิวฐิเจตสิก มานเจตสิก ๒) หมวดโทสเจตสิก อิสสาเจตสิก มัจฉริยเจตสิก กุกกุจเจตสิก ถีนเจตสิก มิตถเจตสิก ๓) หมวดโมหเจตสิก อหิริกเจตสิก อนอตตปปเจตสิก อุทธัจจเจตสิก วิจิกิจฉาเจตสิก ๔) หมวดปัญญาเจตสิก ๕) หมวดศรัทธาเจตสิก สติเจตสิก หิริเจตสิก โอตตปปเจตสิก อโลภเจตสิก อโทสเจตสิก ตัตตรมัชฌัตตาเจตสิก ๖) หมวดวิตกเจตสิก อันมีโลกเจตสิก โทสเจตสิก โมหเจตสิก ปัญญาเจตสิก ศรัทธาเจตสิก วิตกเจตสิก อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นประธาน ที่แสดงอาการบุคลิกภาพปรากฏออกมา ซึ่งสามารถสังเกตเห็นได้ซ้ำๆ บ่อยๆ ของบุคคลนั้นๆ

^{๑๘} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑ – ๓/๒๗.

๑.๖.๒ แบบประเมิน หมายถึง กระหังคำถามอันเกี่ยวกับเจตสิกปัจจัยฯ ที่เป็นข้อมูลของผู้สนใจที่จะปฏิบัติธรรมตอบกระหังคำถามให้แก่เจ้าหน้าที่คัดกรองของสำนักปฏิบัติธรรม เพื่อใช้เป็นข้อมูลวิเคราะห์จำแนกบุคลิกภาพของผู้ปฏิบัติธรรมที่ยังไม่ทราบว่าตนเป็นผู้มีบุคลิกภาพที่มักแสดงออกเป็นประจำที่หนักไปทางด้านบุคลิกภาพ ๖ ด้าน ได้แก่ ๑) บุคลิกภาพที่เป็นลักษณะระคะจริต ๒) บุคลิกภาพที่เป็นลักษณะโทสจริต ๓) บุคลิกภาพที่เป็นลักษณะโมหจริต ๔) บุคลิกภาพที่เป็นลักษณะปัญญาจริต ๕) บุคลิกภาพที่เป็นลักษณะศรัทธาจริต ๖) บุคลิกภาพที่เป็นลักษณะวิตกจริต

๑.๖.๔ บุคลิกภาพ หมายถึง อาการของจิตที่แสดงออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่าน กาย วาจา ฝีมือเป็นหัวหน้า ฝีมือเป็นใหญ่ ฝีมือเป็นประธาน สำเร็จแล้วด้วยใจ^{๑๔} ที่มีความเคยชินในอุปนิสัยเฉพาะบุคคลหนึ่งๆ

๑.๖.๕ การปฏิบัติธรรม หมายถึง ระเบียบวิธีการปฏิบัติสำหรับพัฒนาตนตามหลักพุทธจิตวิทยาในมหาสติปัฏฐานสูตร

๑.๖.๖ ผู้ปฏิบัติธรรม หมายถึง ประชากรกลุ่มที่มีความสนใจในการปฏิบัติธรรม

๑) ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ในสังกัดคณะแพทยศาสตร์ และคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน ๓๓ ท่าน

๒) นิสิตระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นประชากรกลุ่ม จำนวน ๒๐๓ ท่าน

๓) นิสิตปริญญาโท วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดนครปฐม อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม จำนวน ๑๖ ท่าน

๔) ผู้เข้าปฏิบัติธรรม ณ วัดธรรมโฆณณ์ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา จำนวน ๒๔ ท่าน

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากงานวิจัย

๑.๗.๑ ผลการวิจัยนี้ จะทำให้ทราบบุคลิกภาพของตนเอง แล้วนำไปเป็นแนวทางการแก้ไขปรับปรุงตนตามหลักพุทธจิตวิทยาเพื่อใช้ประกอบการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามกรอบแห่งศีลธรรมอันดีงามเพื่อประโยชน์ต่อสังคม และประเทศชาติที่ตนอาศัยอยู่

๑.๗.๒ ใช้เป็นแบบประเมินบุคลิกภาพของบุคคลที่จะเข้าสู่หน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ เพื่อนำเป็นแนวทางการพัฒนาบุคคลตามหลักพุทธจิตวิทยา

๑.๗.๓ ศูนย์หรือสำนักปฏิบัติธรรมจะสามารถนำไปเป็นแบบประเมินบุคลิกภาพของผู้เข้าปฏิบัติธรรม ก่อนส่งต่อให้วิปัสสนาจารย์เพื่อกำหนดอารมณ์กรรมฐานที่เหมาะสมแก่ผู้เข้าปฏิบัติธรรม เพื่อมุ่งสู่ผลสัมฤทธิ์ต่อไป

^{๑๔} พ.ช.อ. (ไทย) ๔๐/๑/๒/๑/๑.